

Végvári magyarok a Felvidéken

Népzenél tanulmányútam során jutottam el Ajba, ebbe a hegyek lábánál meghúzódó kis faluba, a nemrég visszakériült Felvidék peremén. Kicsi hely ez a falu, egyike a legkisebbeknek Magyarországon: mindössze 85 ház, lakossága 400 lélek.

Vonzó feladat a társadalom egy ilyen kis sejtjének életébe beleillerkedni, egy kis, félreeső zugból vizsgálni a nagy egész vérkeringését: mi jut el, hogyan jut el ide a nemzet életéből; hogy küszködik azokkal az erőkkel és folyamatokkal, melyek az egészet érik s melyeket mi csak felülről nagy általánosságban ismerünk; hogy tükrözi a kis csepp az egészet; általában, milyen keretek közt folyik az élet az ilyen kis egységekben?

Ez a vidék, a Bódva völgye, Rozsnyó, Torna környéke csupa ilyen kicsi, vagy nem sokkal nagyobb faluból áll, melyek sűrűn ülnék egymás mellett. A kis falvak közt élénk társadalmi érintkezés folyik. A legfontosabb kapocs, mely összefűzi őket, az összeházasodás. Szinte szabály itt a más faluból való házasság, az asszonyok nagyrésze idegenből kerül a faluba. De néha a férfiak is elmennek vőnek. Érthető tehát, hogy a rokon kapcsolatok révén is nagy az érintkezés a vidék lakossága között. Maguk a lakodalmak is vidám ünnepi alkalom a különböző falvak lakosainak a találkozására.

A legények rendszeresen eljárnak a környező falvak mulatságaira. Vendégbarátság fűz össze távoli falvakban levő családokat. Egy gazdának például a jánoki határban van földje: a munkák idején a szomszéd gazdától szállást kapnak, megvendégelik őket. Ha aztán amazokat viszi az útjuk Ajon keresztül, viszonzózzák.

A FONÓ HAGYOMÁNYA

De a falun belül is élénk a társadalmi élet. Ennek központja a fiatalság számára a fonó. Az egész vidéken él még a szövés-fonás és vele együtt a fonó hagyománya. Ez pedig nagy szó, ha meggondoljuk, hogy húsz évig abban a cseh államban éltek, amelynek legfejlettebb ipara volt a textil-ipar és közismerten olcsón jutottak szövött holmikhoz. Valószínű, hogy a fonó társadalmi szerepének köszönhetette életbenmaradását, ezt igazolja, hogy ugyancsak nem zárkoztak el a textil-ipar termékeitől: viselet már nincs, gyári ruhában, fehérneműben járnak, sőt prémes bőrkabátokat is látni.

TÁRSADALMI ÉLET

A fonón kívül is élénk társadalmi élet folyik a faluban, elsősorban a szomszédok közt. Nemesak a napi élet ezer apró érintkezésére gondolok, hanem rendszeres összejárásra, látogatásra, a női és férfimunkában való állandó kíségetésekre. . . A vidékről jött új menyecskétől elvárják, hogy igyekezzék minél hamarabb ismeretséget kötni a szomszédokkal, templomi utáni beszélgetésekben az egész faluval (t. i. az asszonyokkal), különben megszólják. Egy lány mesélte menyecske barátnéjáról, hogy milyen kíváncsian várták, milyen lesz az új szomszéd, »kit hoz János nekünk?« De a szomszédságon túl is nagy a »faluba járás«. (Ez fogalom: »hová mész?« — »faluba.«) Kialakulnak gécepontok, ahová szívesebben járnak az emberek. Ezek olyan kaszinófélek, ahová rendszeresen járnak el téli estéken. 2-3 ilyen ház is van a faluban, mindegyiknek megvan a maga külön kialakult társasága.

Igy aztán a különböző helyről való emberek mégis egységes társadalomná olvadnak össze. Viszont az egész környék társadalma ezer finom szállal van összefűzve. És a legfélreesőbb és legkisebb falut is átjárja az egész vidék társadalmi életének egységes árama. Itt nincs Kemse, az önmagába roskadt, életetlen, haldokló falu. Friss, pezsgő életű vidék ez és bizonyítja, hogy kis falvakból álló társadalom is lehet életképes, ha egyébként is van benne életér.

Két nagy város van ennek a vidéknek távoli szélein: Miskolc és Kassa. Mindkettővel élénk a kapcsolat. Főttőre ennek a Miskolc-Torna-Kassa-i vasút.

akarja elvégezni a csehszlovák restitúciós mozgalomban. A csehszlovákok célja ugyanis — legalább is a propaganda szerint — a teljes Csehszlovákia feltámasztása, sőt nagybodása. A masaryki Csehszlovákia népei közül csupán a ruthén nép kihagyásával számolnak. Ezt a Szovjetre való figyelemből teszik, sőt itt ott hangoztatják is, hogy erről lemondanak Moszkva javára annak barátsága fejében.

A csehszlovák propagandának nagyon alkalmas eszközök vannak a birtokában arra, hogy célkitűzéseit eredményesen terjessze. Erre szolgál mindenek előtt a zsidó-szabadkőművességgel létesített belső kapcsolata, továbbá a még mindig működő követtség, konzulátusai és nagylétszámú ügynöki gárdája. Az amerikai hivatalos világban sok barátja van Benešnek és Csehszlovákiának s ezek nemcsak elvileg támogatják, hanem gyakorlatilag is. Magában az állami apparátusban is nagyszámú cseh ember helyezkedett el; vagy ők, vagy barátaik benn ülnek a legnagyobb sajtókonferenciákban, propagandairódlakban stb., úgyhogy könnyű szerezni be tudnak folyó a közvélemény irányításába. Nemesak az angol, hanem a cseh és a szlovák propaganda területén is jól kiépített bázisai vannak. Egy amerikai cseh évkönyv szerint az ott megjelenő cseh és szlovák sajtó 75%-a csehbarát, s napilap pedig kimondottan a csehszlovák restaurációért küzd. A cseh megállapítás szerint az Amerikában élő 2,000.000 csehszlovák állampolgár közül 80% a régi Csehszlovákia feltámasztásáért dolgozik.

Az amerikai cseh propaganda társadalmi bázisai az egyesületek, amelyek közül a Československá Národní Rada, a Československý Výpomocný Výbor, a Československá Zahraniční Akce tűnnek ki. A legújabbban törekvések indultak meg, hogy egy szervezethez hozzák össze az összes cseh és szlovák egyesületet Výkonný Výbor Československých Spolkov név alatt.

Ilyen lehetőségek mellett természetesen eredménnyel tud dolgozni az amerikai csehszlovák propaganda. A nap minden órájában megnyilatkozik akár a sajtó, akár a rádió, akár pedig cseh, vagy angol nyelvű rendezmények segítségével. Különösen gyakoriak a propagandakörutak, amelyeket Londonból küldött cseh és szlovák államférfiak végeznek. Dolgoznak pénzzel, dolgoznak protekcióval, dolgoznak, ha kell, zerkülestek eszekekedetekkel. (Ez utóbbit szolgálják a mozgalomban dolgozó katolikus papok). A szlovákságot, amely már tanult a csehszlovák időből és ezért nem hajlandó Benešeket támogatni, hatóságilag és állami terrorral igyekeznek szervezetekbe betelepíteni. A szlovákok helyzete ma olyan rossz s annyira védtelenek nemzeti szempontból, hogy a cseh propaganda nagy eredményeket ér el náluk.

Megjegyzendő az, hogy az amerikai propaganda már csak csehszlovák nemzetet ismer és hallani sem akar két nemzetről és a szlovák autonómjáról.

A második csehszlovák propaganda és az első között két különbség van; az egyik: szövetségesük most nem rendelkezik olyan jó katonai lehetőségekkel, mint az első világháborúban; a másik: — ahogyan ez megállapítható — nem tud kemény kapcsolatokat teremteni a hazai csehséggel. Az amerikai rádiók cseh adásai ugyan közölnek cseh híreket, ezek azonban nagyjából kórhalmányok, vagy politikai szónoklatok. Londonból is többször adnak olyan jelentést, hogy híveik dolgoznak Csehországban és Szlovákiában, ezek azonban aligha felkelhetnek meg a valóságnak. Az utóbbi államokban érezhető csehszlovák propagandát ugyanis valószínűleg a Szovjetbe emigrált csehszlovák politikusok osztózzák.

A második csehszlovák propaganda nemcsak azon múlik, hogy mennyire tudja kiépíteni szervezetét, mennyire gyűrja meg az angol és az amerikai közvéleményt, hanem inkább azon, hogy ki győz a mostani háborúban. Ezt maguk a csehek is tudják; tudják azt, hogy Anglia győzelmével, vagy vereségével fordul meg sorsuk és — ez kissé lehúli őket. Amikor azonban titokban maguk is számolnak az angol vereséggel, nem szűnnek meg szítani a visszavonást és a gyűlölködést a közép-európai népek ellen. Nem szűnnek meg befektetni a külföld előtt a magyarságot sem, hogy egy esetleges »angol újrendezésnél« teljesen kiszorítsák a fontos államok sorából.

HUNGARICUS

Ezen jól megfigyelhetjük a két város vonzásterületét. Kassa felől jövet körülbelül Szilág mindig csak kiszállnak, lassan kilép a vonat. Ezek jönnek haza Kassáról. Itt már elég a kassai utas, innen kezdve lassan kezdenek beszállni: mennek Miskolcra. De nemcsak ez a két város osztozik a területen. A barkai, hárskúti völgy falvai Rozsnyó érdekkörébe tartoznak. Aj sokkal több szállal volt köte Mecenzé-Stósz-Szomolnok német városkához. Ezek Ajból és néhány Aj-környéki faluból szereztek be élelmüket. Az áji disznó kelendő cikk volt Mecenzén. Ha az áji gazdasszonynak pénzre volt szüksége, összeszedett tojást, baromfit és ment át a hegyen Stószra, Mecenzére. Az új határ kettévágta ezt a kapcsolatot. Sínylek is mindkét oldalon.

A KISEBBSÉGEK, A SZLOVÁKOK

Nagyobb haszonélvezői az új helyzetnek a falueskai szlovákok. Ők a völgy felső szakaszán, az erdők között élnek, az erdő pedig sokkal jobban fizet Magyarországon, mint a föld. Így a falueskai szlovákoknak jobb az anyagi helyzetük, mint az áji magyaroknak. (A falueskaiak görögkatolikusok, tehát elszlovákosodott ruszinok. Ez a példa, hogy egyik nemzetiség beolvassza a másikat a régi Magyarországon területén, arra int bennünket, hogy az ilyen folyamatoknál ne becsüljük túl az állami, politikai elnyomás szerepét. Sokkal inkább a természetes társadalmi erők működnek itt közre.) Az ájiak földművelők, csak mellékesen foglalkoznak fakitermeléssel. A falueskaiak az igazi fagyók. Az ájiak szerint már a fűrészhangjáról megismerni, hogy falueskaiak dolgoznak ott. Ezen a téren nem tudják utolérni őket a magyarok. Vonulnak is télen a fával megrakott falueskai szánok hosszú sorban Ajon keresztül Tornára, a vasútállomásra. Csontos marhák erre vannak nevelve: a falueskai ökrök a legerősebb a környéken, bírja a nehéz terhet és a hegymásztást.

Az egyetlen út, mely összeköti őket a külvilággal, Ajon keresztül vezet. Fontos hát számukra a barátság az áji magyarokkal. Ebben nincs is hiány. A két falu lakói az állandó érintkezésben megismerik és megbecsülik egymást. (Van ebben a helyzetben valami szimbolikus az egész magyarságra nézve: a síkságon helyezkedtek el a magával ezzel a ténnyel biztosítottak a vezetőszeret elnyomás nélkül is a környező népek közt, bár ezért a helyzetért olyan szenvedéseket kellett kiállniuk, melyek a hegylakókat nem érték. A hivatás kötelezte.) Falueskaiakkal is láttam gazdálmat olyan vendégarati viszonyban, mint magyarokkal. Kölesönös szívességek alakították ki ezt a viszonyt. Többször bejártak hozzánk Tornáról jövet. Ilyenkor meleg étellel kínáltuk őket. Kölesönösen dícsérték egymást előttem, ha egyedül voltunk, hogy milyen derék, becsületes ember a másik. A falueskai gyilkost, egy jó gazdát, ki részegen leütötte egy ellenségét, az egész falu megkönnyezte, mikor vitték Ajon keresztül. Mondták nekem, hogy milyen jóra való, kedves ember volt.

A falueskai bálókra meghívják az áji legényeket, nem engednek fizetni nekik, étellel-itallal vendégelik meg őket, nótát húznak nekik, akkor csak áji legény táncolhat, a vendég. Mindenképpen igyekeznek kedvükben járni.

Ez a jóviszony nem jelent persze, hogy azért ne tudnák a különbségeket is. Hallottam azt is, hogy olyan furesa emberek laknak Falueskán. Faggatásomra aztán kiderült, hogy azért furesak, mert mogorvák, nem olyan beszédek, társaságkedvelők, mint a magyarok, nem élnek a társadalmi érintkezés fejlettebb formáival. Az ilyen ítélet azonban csak ritkán bujik elő, az érintkezésben nyoma sincs. Nyugodt, békés együttélés folyik az áji völgyben. Esténként, ha jönnek haza Torna felől a falueskai szánok, áji gyalogosok utolérlik a lómha ökröket, megindul a csendes beszélgetés. Az emberek pár barátságos szót váltanak egymással, melletti elválnának, ahogy illik ismerősök között; vagy ha nem letűn, együtt maradnak és ájig folyik a beszélgetés. Néha egy falueskai helyet csinál a szánon a városnak a takarmányos zsákok tetején és érdeklődik a mecenzéi bankban, határon túl rekedt pénzének sorsa felől. Ilyenkor világpolitikai ismeretek, közgazdasági érdeklődés mind csak arra jók, hogy segítsenek megérteni a falueskai pénz sorsát Mecenzén. A pesti vendég olyan békés, me-

lég közösséget érez, amint bizonyára nem érezne, ha Aj, meg Falueska nem faluk volna, ha csak az egyik is város volna a kettő közül.

De itt még a népkultúra békéje él, ez nyomja rá bélyegét a vidék életére. Vajon ez az ép paraszti világ, élő népkultúra azt jelenti, hogy itt külső hatásoktól érintetlen, zárt élet folyik, mely régies állapotokat segített megőrizni? Éppen nem így van. Két nagy külső hatás is érte a vidéket, mely kiforgathatta volna eredeti hagyományaikból az embereket: az egyik Amerika, a másik a cseh uralom.

NÉPVANDORLÁS

Amerika volt az itteni nagy népsűrűség levezetője. Ez a zsúfolt település, a sok apró falu egymás hátán mutatja, milyen nagy sűrűséget idézett elő a török megszállás az ország északi peremén. A szabadon maradt területen megduzzadt a magyarság. Akkor egy századokon át tartó észak felé-vándorlás indult meg. Most aztán az összeszorult lakosság lassan ereszkedik alá az Alföldre. Ezt a százados folyamatot akárhol megfigyelhetjük az Alföld északi peremén, Jászságban, a Nagykunság szélein, sőt egészen Pest alatti falvakban is: hogy telnek meg hevesi, nórádi, gömöri bevándorlókkal. Észak húzódik a kisebb sűrűségű dél felé.

Ha ez a folyamat zavartalan lehetett volna, ha ennek a folyamatnak volna köszönhető az a 6 szlovák család Ajban, mely a 20-as évek óta költözött be üresen hagyott telkekre — mint ahogy a török után pusztá Biharba húzódtak a magyarok s azok helyét foglalták el Szilágban a hegyekről leszálló oláhok, — ha így volna itt is, még nem volna különösebb baj. Természetes, hogy előbb a belső teret kell kitölteni, hogy aztán kifelé, a széleken is legyen feszítő erőnk. Sajnos, nem így van. A belső teret sem engedték kitölteni, a zsúfolt területek feleslege számára a ritka népességű vidékeken sem volt hely és élet-lehetőség; mentek hát Amerikába. Az üresen maradt telkek gazdái Amerikában vannak. Erre az egész északi peremvidékre jellemző a nagy kivándorlás. Tőlük délebbre levő vidékek számításai lejárnak az Alföldre, Dunántúrra dolgozni, onnan nincsen oly nagy kivándorlás. Az északi vidékeken nem volt más választása. Ajban alig van olyan család, ahonnan valaki ne lett volna odakinn, vagy most is ne volna kinn valakije. A legelső időkben mentek már innen: a 80-as évek elején. Így érthető, hogy van olyan fiatal, aki odakinn született s előbb volt amerikai állampolgár, mint magyar. Fiatal, 17-18 éves lányok mentek ki igy kalandos utakon, az ismerősök után. (Többször utolértem nélkül.) Ott mentek férjhez, természetesen magyarokhoz, mégpedig leginkább földlhez. Aki kiment ugyanis, az ismerőseit kereste fel. Azok igazították útba, azok szereztek neki munkát — és kommandáltak egymásnak a házastársat jó hazai szokás szerint. Annálra egymás közt folyt az életük, hogy legtöbbször nem is igen tanultak meg angolul. Magyar dalárdák alakultak tanítók vezetésével — és rettenetes műsorral. Igen jellemző a koresmai életük. Ott jöttek össze a különböző vidékekről való magyarok, tanították egymást nótára, — a nóta volt, úgylátszik, a hazaemlékezés legfőbb és legérzékenyebb módja. Igen sokszor hallottam, hogy »ezt a nótát Amerikában tanultam«. Ha néha — magyarok lévén — verekedésre került a sor, — a földiek: gömöriek, abaújiak összetartottak, nem hagyták egymást. De az otthon emléke mindig ott bujkált közöttük s néha valami hazai hangra ki-tört belőlük. Egyik öreg énekesem mondott egy érzelmős műdalt: Iskolás moralizálással szól egy emberről, akit az amerikai jó szerencse elkerül, de nem okozhat senkit, mert

»Nem kísért ki a faluból senki kézenfogva,
Sem a jegyző, sem a bíró, sem a falu nevelő,
Hanem az a kutya pénzvágy hozott engem ide.

»Mikor én ezt eldandoltam Amerikába, — mondta, — sírtak az emberek, mint a záporos. Még emlegettek is. Víttek volna házról-házra. Emberek, kiket a mindennapi nyomorúság hajtott ki, hogy összekuporgassanak annyit, amennyivel otthon emberi életet teremthetnek maguknak, a »kutya pénzvágy« hallatára elérzékenyednek, honvágyat éreznek.

A legtöbben csakugyan szerezni mentek ki, nem letelepedni. Persze, aki aztán fölvergődött magasabb társadalmi szintre, jobb életlehetőséget teremtett magának, azt már kötötte az élete, kint maradt. De a legtöbben hazajöttek. A teljes lakossága szinte ilyen hazajött amerikai. (Igaz viszont, hogy volt egy gazda, aki azt mondta, ha nem lányai vannak, kint marad és családját is kivitte volna. Hogy miért éppen lányai miatt nem? Mert »Amerika erkölestelen állam« — és elmesélte, hogy elnézték, amint az iskolás lányokat várták a fiúk autójával és mentek a folyóparti fűzesbe.) Tudták a magyarokról ezt a szándékot a többiek is. Szemükre hányták, hogy csak szerezni jönnek ide, viszik ki a pénzt. Ők maguk is mondják: a többiek akármennyit kerestek, az elment ételre, italra, ruhára. Csak a magyarok gyűjtöttek. Küldték és vitték haza a pénzt. A munkaadóknak, munkavezetőknek persze annál inkább megnyerték a tetszését a józan, takarékos magyarok; főleg, mert szorgalmasak, ügyesek voltak, minden munkában feltalálták magukat. Ezt mindegyik egyöntetűen mondja: a munkavezetők kedvencei voltak. »Akár ma visszamehetnénk a gyárba« — hallani.

AZTÁN HAZAJÖNNEK

Egy idő múlva aztán hazajönnék. »A haza úgy vonzza az embert, mint a mágnes« — mondta egy gazda. Kevés jön üres kézzel. (Azt emlegetik, 7 évig volt Amerikában, mégiscsak semmi.) A falu jobb módja innen származik. Régen — mondták — szegényebb volt a falu. Részbe jártak kaszálni a jánoki, szilasi rétre. Most saját kaszálok vannak ott. A falu fölött levő erdőt, a Mígincet, megvették az uradalomtól közbirtokossági alapon. Van, aki megtakarított pénzéből él: takarékbetétje van, meg kölcsönbe is kiad és él, mint egy nyugdíjas (bár éppen olyan egyszerűen, mint a többi). Olyan volt Amerika az életükben, mint a pesti házépítések matyó, palóc napszamosainak Pest: munka és pénzszerezési alkalom (csak sokkal több sikerrel). Az ottmaradtakkal élnek az összeköttetés: leveleznek, penzküldemények jönnek — sőt mennek is! látogatás is megeshet. Nemrég látogatta meg a falut egy kint született és kint élő rokon.

Hazafiatalansággal vádolták őket, sem idebenn, sem odakinn nem segítettek őket. Ők nem tudták, hogy hazafiatalnok. Segítettek magukon, ahogy tudtak, mindenütt igyekeztek magyarul, magyarokkal élni. Közben a fele elhullott, leszakadt a magyarságról, a többi azonban ragaszkodott szülőföldjéhez és az ottani életformához, hazajött.

Természetesen, ez az életforma kissé átalakult. A viselet eltűnt. Amerika után nem lehetett többé ráncos gatyában, borjuszájú ingben, piros lajliban járni, mint régen. De az élet, a népkultúra társadalmi megnyilvánulásai nem változtak.

IMPÉRIUM-VÁLTOZÁS

Nem változtatott ezen a másik idegen hatás sem, mely elronult a vidék feje fölött, az Impérium-változás. (Mint ahogy abban sem volt változás, hogy az emberek csak úgy mentek ki Amerikába, mint azelőtt, sőt még jobban: a cseh állam elősegítette.)

Pedig itt sem hányták le a szemüket. Nagyon megjegyezték, hogy mindenki csak »pánc« volt: a miniszter épügy, mint az őrmester, vagy a gazda. Megfigyelték a katonáskodás alatt a csehországi mintagazdálkodást, rendezett erdőket, patakokat (csak a nők agyondolgoztatását kifogásolták). A nyolcosztályú iskolát is nagyon helyeselték. »Mivel népek voltak« — hallottam egyre. Az ölelő iparcikkkel itt éltek bátran: a legtöbb gazda vetőgéppel dolgozik (de kézimunkán öröklött zsámiskát-puliszkát eszik).

Mindamellettt érezték mindenütt a hátrányt, mely magyarságukért érte őket. A magyarpárti titkár, aki csak éjjel, esőben, sötétben bujkálva jöhet ki emberéhez, a különféle zaklatások, mik adó- és más hatóságok részéről érték őket, az elfogatások semmisségükért, a telepítések, egyes telepek durva bánásmódja a magyar munkásokkal (főleg az értelmiségieké) állandóan ébren tartották bennük az érzést, hogy idegen uralom alatt vannak. Talán, ha ez nem lett volna, sikerül őket a cseh állam számára megnyerni.

Bár így sem volt egységes a nemzeti ellenállás. A cseheknek anyagi előnyök ígéretével sikerült megosztani a falut. Egypár nagygazda, aki minden téren szembeállítja érdekeit a község érdekével, az agrárpárt tagja volt, így próbálták nagyobb hatalomhoz, anyagi előnyökhöz jutni. A napszamosok, felvél szegénység a cigányokkal együtt a demokráta pártba tömörült. Egyedül a középréteg, a kisebb-nagyobb gazdák álltak ki egységesen a magyar párt mellett. Ez persze nem azt jelenté, hogy a »magyarban« nincs nemzeti érzés, mert amazokban is van, csak épp anyagi viszonyok miatt megtagadják. És itt nagy tanulság, hogy a két szélsőség, a nagy gazdagság és a nagy szegénység az, amely megérint. Sem az egyik, sem a másik nem kedvez a nemzeti idealizmusnak. Természetesen az utóból mérhetőbb.

CIGÁNYOK IS VANNAK A FALUBAN

Érdekes a cigányok szerepe. Semmit sem dolgoznak, nyáron csak ariad valamilyen könnyebb pénzszerezés, amiből megélik, télen aztán naponta végigkoldulják a falut. Ez a cigányasszonyok rendszeres délelőtti foglalkozása. A magyarok ezt az állapotot valami olyan nyugalommal veszik, hogy ez így van, hát így kell lenni. Ritkán látni visszautasítást, ha mást nem is, egy darab kenyeret mindig sikerül kikönyörölni. Ennek ellenére a cseheknek mindnek választójoga volt és segítségükkel majdnem demokráta bíró került a község élére. Mondták is a magyarok, hogy »most ellenünk vagytok, de télen aztán kihözöttök kért!« Persze azért cigány, hogy ilyesmire ne hallgasson. Télen aztán a magyarok ugyanúgy adtak, mint addig. Egyáltalán feltűnő, hogy velük szemben is olyan az érintkezés módja, mint akárki mással. A cigányok is ugyanúgy tegeznek a parasztasszonyokat, olyan módon beszélnek velük, mintha látogatásban volnának. Csak mikor megkapják a kenyeret, vagy ha nagyon kötődnek velük, akkor derül ki a tulajdonképpeni helyzet. Más jelekből és véleménynyilvánításokból kell megtudni, hogy azért lenézlik őket. Mégpedig azért, mert nem dolgoznak és mert piszkosak. Nem azért, mert cigányok. Azt az egy cigányt, aki rendszeresen dolgozik és rendes, tisztá háza van, megbecsülik. Mondták is nekem, hogy oda nyugodtan mehetek, »az nem olyan cigány, mint a többi, dolgozik rendesen, mint akármelyik paraszt«. Akkor pedig már olyan »nemzetiség«, mint akár a szlovák, tehát ugyanaz a különbséget nem ismerő bárány mód jár ki neki, mint akár egy magyarnak, szlováknak.

NEMZETI KÖZÖMBÖSSÉG?

Ne gondoljuk azért, hogy ez a szellem nemzeti közömbösségből fakad. Egy asszony mondta nagy naívvá, hogy ő azt gondolta, »most már« (t. i. a visszacsatolás után) mindenki magyarul fog beszélni, ő pedig mennyi szlovák szót hall a vasúton Szeszta körül. Az egyik öreg énekesem pedig, amikor vittük föl Pestre, egyszer csak odafordul hozzám: »De úgy-e, ott már nem hallani más beszédet, mint magyart?« Mikor aztán elmondtam, hogy Pest környékén is vannak sváb és szlovák falvak, nagyon csodálkozott. Ők ott a magyarság szélén nyugodtan éltek a nemzetiségek közti életet, de képzeletükben az igazi ezért csak a tiszta magyarság volt. Az ország közepén az ország fővárosa, ott már csak színmagyar lehet az élet!

Ilyen tudattal nehéz volt beleszokni a kisebbségi helyzetbe. (Le merem írni, hogy nemzeti tudat és hogy ilyen elvont dolgok is szerepet játszanak életükben.) Azért volt oly nagy öröm a visszacsatolás és ez a fele nem múlik el a viszonyok és visszásságok közt sem. Már a válság kezdetén, a mozgósításkor elkapták őket a szabadság szele és attól fogva nem bírtak velük. A tisztek nem is mertek este a korezmák tájkára menni, ahol a magyarok mulattak. (Ez különben addig is majdnem így volt, katonaság, esendőrség nem igen bírt velük. A csehek valamilyen félelemmel vegyes büszkeséggel néztek rájuk, ahogy a kispolgár szemléli a temperamentumot.)

A VISSZACSATOLÁS UTÁN

A visszacsatolás öröme jellemző az a rengeteg katonanóta, amit akkor és azóta tanultak. »Most már csak a vadászokat lessük« — hogy új nótát tanul-

janak, mondták a lányok. A gyerekek állandó farsangban éltek: »Ezek egy hétig csak táncoltak« — mondta egy asszony.

De nemesak a néma jött. A bevonulás után azonnal megjelent az asztalokon a »Szabad Szó«. Kérdeztem, honnan ismerték. Még a háború előtti időkből a Mezőfő-félt. A visszaesetelés után első dolguk volt, hogy megrendelték.

Láthatjuk: ennek a népnek a látóköre nem végződik a szomszéd falu határán s ha világlátottság és igényesség mellett is sok tekintetben megmaradt a hagyományos életformában, annak bizonyára oka van: a népkultúra érzelmi gazdagsága. Mindenesetre igen szerencsés keverék az, amit az itteni élet mutat és tanulságot szolgálhat országépítő tervek számára is.

Egy kis falu ablakán át a nép, nemzet, nemzetiség mennyi problémájába pillanthatunk be, mennyi kérdés és tanulság. Reméljük, legnagyobb kérdéseinkre mind a nép fogja megadni a feleletet.

VARGYAS LALOS

Monumentális művészet

Kontuly Béla freskói Deákiban

A társadalmi formák fokozatos átalakulása új igényű emberípust vet a felszínre. Akik tíz-húsz esztendővel ezelőtt csak sejtették az idők szavát, ma egyre határozottabban törnek előre s gazdasági berendezkedésüinktől egészen a művészetig új közösségi szellemet követelnek. A világkép mindig módosul, a történelem toyahömpölyög s új medret váj magának.

A megszokott szemléleti formák helyetne azonban ellankasztja a szellemet, érzéketlenné teszi az új szükségességek felismerése iránt s erőihez képest merev ellenállásra készített. A társadalmak nagy háborúja mindig a megtartó és forradalmi erők elkeseredett összeapása, melyből természetesen kerül ki győztesen az élet és látás új lehetősége, az örök megújulás legbelsőbb paraneza.

A művész a szépség új ábrázolásáért felelős s ha valóban művész, együtt él korával, a nagy átalakulást önmagában bonyolítja le. Régi forma kel itt börtönre az új sejtelmével, a művész utat keres az új közösséghez, hogy megmentse jelentőségét s ki ne szoruljon az új világ felépítésének hősi küzdelméből. A művész több a fényűző ráadásnál, gondatlan örök szórakozásnál, egyetlen világkép sem teljes esztétikai betetőzés nélkül, a művészi kielégítés éppen olyan

igénye a társadalomnak, mint akár az erkölcsi igazságszolgáltatás, akár a gazdasági reform. Az új embertípus új szépségideálok után áhítozik.

A mai megújulás determinálja a művész helyzetét. A múlt század elszigetelt művész-individuumát, a kor szellemének megfelelően, a polgár magánhasználatára és magánygyönyörűségére bomlasztották önmagukat különcökké, elvonult zsenikké, a művész, mint az atomizált társadalomban elvesztette a talajt a lába alól, a maga érthetetlen jelenlétének kínjában hovatovább azzal kezdte áztatni magát, hogy a művészet a keveseké s annál rendkívülőbb, minél szűkebb kört tud elragadtatni. S ő szűk körök túlkultúrálta, ideges nyugtalanságok betegét egyre ernyesztőbb és zsongítóbb szépségeket követeltőlük, kísérőzenéül a maguk haláltáncához.

Az új közösségi szellem úttörői a tömegek felé fordultak s a művészet jel-szava a monumentális lett. Visszahódítani a társadalom legszélesebb rétegeit, belekapcsolódni, nevelni, irányítani azt, kilépni a szalonokból s lenyűlni a lélek és élet gyökereire: ezek lettek az új művész törekvései. S mert a gondolat sebességét csak lomhán követi a társadalom strukturális megújulása, a művész a maga közösségi igényével

egyelőre a rebellis szerepét volt kénytelen játszani. S ettől kezdve munkája kétirányú lett: felszabadítani önmagát s felszabadítani a művészetről leszokott, vagy giccesek elkapott nagyközönséget. Az utóbbi elválaszthatatlan volt politikai magatartásától s ha aktíve nem is, az új művész hallgatóságosan együtt érzett a társadalom forradalmi átalakítóival. Számára csak ez biztosíthatta az új életet.

Kevesebb veszélyes, de annál irgalmatlanabb volt önmaga felszabadítása. Márcsak azért is, mert a monumentális törekvés egyénileg alig valósítható meg s a közösség anyagi és erkölcsi hozzájárulása nélkül szinte kivihetetlen. Az író szabadtereken akart megszólalni, a festő freskókon, a szobrász erőteljes, szimbolikus értelmű alkotásokat álmódott újfajta épületekre és gigantikus terekre. A művész »háza« kívánczozott, vissza a közösségi szertartásokhoz, az ígérdeklődéshez, a néphez, vagyis oda, ahonnan származott. S a formakeresés első felborulásaiban szükségszerűen merült a múlt rokon korszakaiba, hogy erősítést nyerjen. Egyesek a középkor első lendülésében leltek öngazolást s a kereszténység nagy, térítő, propagáló műalkotásaiból igyekeztek ellesni az egyetemeshatású művészet formanyelvét. Mások a magyarság speciális helyzetéből kifolyólag Kelet felé fordultak s a kereszténységnél ősibb kultúrák romjai közül próbálták elővarázsolni a monumentálisat és magyart. Megint mások a népművészet mélyeibe szálltak alá, hogy megtermékenyüljenek s a nép szízen megőrzött, egyszerű formakincsét áraszták bele a társadalom megalvadt s elfáradt rétegeibe. Bármennyire különbözőek is egymástól ezek a művészek, egyben valamennyien megégyeztek: mind-egyik a Kezdet után kutatott, mindegyik kiábrándult a maga differenciáltságából s valami egyszerű, egységes, roppant erejű ígére áhított talán, mely valamikor mindent útnak indított.

Kontuly Béla a középkor felé fordult s az Egyház egyetemes keretében bontakoztatta ki monumentális igényét. Amíg azonban idáig eljutott, végig kellett kísérleteznie a formakeresés összes fokozatait, le kellett hántania önmagáról a közelmúlt befolyását, közvetlen mesterének hatását s mindent azért, hogy rácséméljen művészetének

igazságára: a kép, a polgári lakások díszé, intim vallomás, szubjektív líra, mely számára elvesztette értelmét. Korábbi tablót szinte adatszerűen igazolják e fokozatos kiábrándulás különböző fázisait s egyben igazi hivatásának ösztönöszerű felismerését is. Kontuly sohasem érezte ösztönös öncélúnak a képet, mindig épített, konstruált s kemény formákba ágyazta vízióit, mintha így akarta volna megmenteni a szubjektív élmény melandóságától. Néhány kiemelkedő kép, mint a Vakok, vagy a Proletárlány (hogy 8–10 esztendőre tekintsünk vissza) már régen kínzott a polgári hangulatlan harmónia keretéből s engesztelhetetlenül végérvényes ábrázolásuk, aszketikus szigorú megépítésük mélyebb élmény után áhító közönségre tart igényt.

Újabb képei, melyek éppen freskó-elfoglaltságai miatt főként vallásos vonatkozásúak s mintegy előkészületek, vagy kiegészítő nagyszabású templomi kompozícióknak, már érett formában mutatják Kontuly egész belső világát. Szent Sebestyénje nem az emberi szenvedés megtestesülése, több annál. Az áldozat szépségének boldog beteljesülése. A kép már túl van azon a szárdéken, hogy megrendítsen, hogy a mártírsors borzalmával eszméltesse a hivatást a közösséget áldozat rendkívül emberi nagyságára, az ő Szentje megszálott, szinte emberfeletti valaki, aki nem elriasztani, hanem erősíteni, bátorítani akarja azokat, akik majd utána vetkeznek. Kontuly nem a kívülálló szemével látja az agyonnyilatás drámáját, ő vele él Sebestyénnel, a szenttel, aki hitében oly erős, hogy mire utólról a mártírsors, már nem éri a testi szenvedést s csak az eszme tölti be, melyért feláldozta magát. S a nagy dráma ábrázolásában szinte kimeríthetetlenül részletező és pontos, mintha mindennek értelme volna ebben a pillanatban, a mártírhálál pillanatában, mintha minden és mindenki részt követelne ebből a természetes és ősi szertartásból: amikor meghal valaki a többiekért. Nem akar koncentrált, megdöbbentő hatást elérni s a nézőt ruharedők és formák kiegészítő hullámain ringatja, mintha el akarná terelni esőkönyös figyelmét a falakról, hogy a nagy egész természetességségét éreztesse meg.

Kontuly megtisztult a maga formake-